

GRZEGORZ MISIURA* – LUBLIN

DZIAŁALNOŚĆ PROF. STANISŁAWA PTASZYCKIEGO

THE ACTIVITY OF PROF. STANISŁAW PTASZYCKI

Abstract

The article presents a profile of Prof. Stanisław Ptaszycki (1853–1933), a distinguished researcher of history, Polish philology and archivist. His biography is widely known. It was supplemented with details such as residential addresses and the course of his farewell at the University of Lublin in 1926.

His forty-year stay in St. Petersburg and the scientific research conducted there resulted in a number of valuable and needed classes at the newly established University of Lublin. Moreover, while in the city, he served as director of the National Archives. In 1926, he was appointed Chief Director of the State Archives. He then moved to Warsaw, where he lived for the rest of his life. However, his connection to his *Alma Mater* in Lublin had not ceased, as evidenced by the classes he gave to its students. His attachment to the university is also indicated by the fact that he donated his book collection of several thousand volumes to its library.

Keywords: Stanisław Ptaszycki; Catholic University of Lublin; history; Polish philology; archival science; State Archives in Lublin; Head Office of State Archives

Translated by Marek Robak-Sobolewski

Streszczenie

Artykuł przedstawia sylwetkę prof. Stanisława Ptaszyckiego (1853-1933), zasłużonego badacza historii, filologii polskiej oraz archiwistę. Jego życiorys

* Grzegorz Misiura – dr historii, adiunkt, Ośrodek Badań nad Dziejami KUL, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

e-mail: grzegorz.misiura@kul.pl

<https://orcid.org/0000-0002-1161-0184>

jest powszechnie znany. Uzupełniono go o szczegóły, jak np. adresy zamieszkania czy przebieg pożegnania na Uniwersytecie Lubelskim w 1926 roku.

Jego czterdziestoletni pobyt w Petersburgu oraz prowadzone tam badania naukowe zaowocowały szeregiem cennych i potrzebnych zajęć w nowo powstałym uniwersytecie w Lublinie. Poza tym, przebywając w tym mieście, pełnił funkcję dyrektora Archiwum Państwowego. W 1926 roku został powołany na stanowisko Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych. Przeprowadził się wówczas do Warszawy, gdzie mieszkał do końca życia. Jednak jego związek z lubelską *Alma Mater* nie ustał, co potwierdzają prowadzone przez niego zajęcia dla studentów. Na jego przywiązanie do uczelni wskazuje też fakt, że przekazał do jej ksiąźnicy swój księgozbiór, liczący kilka tysięcy woluminów.

Słowa kluczowe: Stanisław Ptaszycki; Katolicki Uniwersytet Lubelski; historia; filologia polska; archiwistyka; Archiwum Państwowe w Lublinie; Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych

Wprowadzenie

Profesor Stanisław Ptaszycki (1853-1933) był jednym z wielu badaczy, którzy wnieśli duży wkład do tworzenia polskiej kultury po okresie odzyskania niepodległości. Urodził się w połowie XIX wieku w Rosji, ale był Polakiem, czego dał wyraz w swojej pracy naukowej. Z wykształcenia był bowiem filologiem polskim, pracował nad polskimi archiwaliami, a także razem z innymi prowadził dokształcanie petersburskich Polaków. Po odrodzeniu się państwowości polskiej osiadł w Lublinie. Wykorzystał wówczas swoją wiedzę i kompetencje zdobyte w Petersburgu. W Lublinie był profesorem powstałego wówczas Uniwersytetu Lubelskiego, jednym z jego „ojców założycieli”, oraz twórcą Archiwum Państwowego w tym mieście. Jako znawca archiwaliów rusko-litewskich był angażowany przez polskie władze w proces ich rewindykacji. Współpracował też w reaktywowaniu Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie i krótko na nim pracował. Wreszcie w 1926 roku został mianowany Naczelnym Dyrektorem Archiwów Państwowych i przeniósł się na stałe do Warszawy. Nadal wykładał jako profesor honorowy, wówczas już Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Artykuł stanowi podsumowanie dotychczasowych badań nad biografią S. Ptaszyckiego. Istniejące jego biogramy nie dość wyczerpująco omówiły bowiem jego ówczesną działalność. Dlatego też niniejszy tekst ma zapełnić istniejącą lukę badawczą w tym zakresie i przybliżyć jego wkład w tworzenie kultury narodowej, szczególnie po odzyskaniu niepodległości.

Rys biograficzny w okresie petersburskim

Stanisław Ludwik Ptaszycki h. Łabędź urodził się 12 kwietnia 1853 roku w Kuzowie k. Moskwy jako syn Leona, administratora majątków Wittgensteinów, oraz Elżbiety z Roszczewskich. W 1872 roku ukończył w Wilnie szkołę średnią, po czym rozpoczął studia medyczne na Uniwersytecie Petersburskim. W 1873 roku przeniósł się na Wydział Historyczno-Filologiczny, gdzie w 1877 roku uzyskał

stopień kandydata nauk. W 1876 roku otrzymał złoty medal za swoją pracę naukową o Mikołaju Reju. Następnie związał się naukowo z tym uniwersytetem, gdzie najpierw był asystentem (1877-1896), a następnie docentem prywatnym (1896-1918). Od 1890 roku był również członkiem Towarzystwa Historycznego tego uniwersytetu. Jednocześnie w latach 1879-1884 był lektorem języka rosyjskiego i wykładowcą historii literatury rosyjskiej w Rzymskokatolickim Seminarium Duchownym, w latach 1899-1917 wykładał te same przedmioty w Rzymskokatolickiej Akademii Duchownej, a w latach 1879-1918 (od 1912 jako profesor emerytowany i kontraktowy) uczył języka łacińskiego i rosyjskiego w szkołach średnich w Petersburgu. W latach 1878-1887 był tłumaczem archiwistą Senatu Rządzącego w Petersburgu, a następnie pełnił funkcję metrykanta (tzn. kierownika archiwum) Metryki Litewskiej (1884-1887)¹. W 1890 roku ożenił się z Zofią z Wyrzykowskich (zm. 31 sierpnia 1906 roku), wówczas kierowniczką żeńskiej pensji przy kościele św. Katarzyny w Petersburgu. Była ona absolwentką pensji p. Smolikowskiej w Warszawie, a następnie sama taką prowadziła, razem z p. Budzyńską. Stamtąd trafiła na równorzędne stanowisko do Petersburga, gdzie pracowała do 1891 roku, a później poświęciła się rodzinie. Syn profesorostwa, Stanisław Jan Aleksander (1892-1940), był w okresie międzywojennym wicekonsulem RP w Bytomiu, a następnie konsulem w Pile².

Stanisław Ptaszycki cieszył się w środowisku naukowym dużym autorytetem jako znawca archiwaliów, szczególnie źródeł do dziejów państwowości polsko-litewskiej. Jego rekomendacje otwierały drogę do zbiorów petersburskich wielu polskim uczonym: Augustowi Bielowskiemu, Szymonowi Askenazemu, Karolowi Badeckiemu, Adamowi Chmielowi, Aleksandrowi Czołowskiemu, Janowi Jakubowskiemu, Władysławowi Konopczyńskiemu, Wojciechowi Kętrzyńskiemu,

¹ Metryka Litewska była wywieziona do Petersburga po III rozbiore Polski i przechowywana w III Departamencie Senatu Rządzącego. W 1887 roku została ona włączona do archiwum Ministerstwa Sprawiedliwości w Moskwie. Podczas kilkuletnich prac nad nią, Ptaszycki uporządkował te archiwalia i opublikował inwentarz Metryki: *Opisanie knjig i aktov Litovskoj Metriki*, Petersburg 1887 oraz liczne artykuły. Dokonane przez niego wypisy z Metryki Litewskiej znajdują się w jego wileńskiej spuściźnie naukowej: Lietuvos Valstybės Istorijos Archyvas, f. 1135, Vilniaus Mokslo Bičiulių Draugija, nr. 17, Istoriko, archeografo Stanislovo Ptašiskio asmeninio archyvo bylą apyrašas.

² Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), 1479, Archiwum Państwowe w Lublinie 1918-1939[1940-1965], sygn. 136, Ptaszycki Stanisław [prof., dr UJ, historyk, archiwista, dyrektor APL], 1918-1927, 1931, *Wykaz stanu służby*, [Lublin], 29 stycznia 1926 r., s. 44; S. Konarski, *Ptaszycki Stanisław Ludwik*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 29, red. E. Rostworowski i in., Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1986, s. 294; *Ś. p. Zofia z Wyrzykowskich Ptaszycka*, „Kraj”, 35 (1906) nr 36 [21(8) września], s. 13; *Karta żałobna*, „Biesiada Literacka”, (1906) nr 44 [2 listopada], s. 359; wiadomość e-mail od prof. I. Wodzianowskiej z dnia 1 kwietnia 2020 roku [zbiory własne autora].

Wyjaśnić też należy, że w tytule jednostki archiwalnej akt personalnych S. Ptaszyckiego w APL zapisano „(...) dr UJ (...)”. Sugeruje to, że S. Ptaszycki obronił (lub też nostryfikował petersburski doktorat) na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. W Archiwum Uniwersyteckim tamtejszej uczelni nie ma jednak takiej dokumentacji, co prowadzi do wniosku, że ten fragment opisu archiwalnego jest po prostu błędny. Wiadomość e-mail z Archiwum Uniwersyteckiego UJ z dnia 28 maja 2021 roku [zbiory własne autora].

Stanisławowi Kętrzyńskiemu, Józefowi Korzeniowskiemu, Stanisławowi Tomkowiczowi, Aleksandrowi Brücknerowi i Antoniemu Prochascce. Wydawnictwo *Monumenta Poloniae Historica*, dzięki zabiegom S. Ptaszyckiego, uzyskało prawo wypożyczenia rękopisów z archiwum petersburskiego.

Dał się też poznać jako polski patriota i działacz na rzecz Polonii petersburskiej. W latach 1886-1890 był członkiem stałej komisji rewizyjnej przy zarządzie kościoła św. Katarzyny, a także opiekunem męskiej i żeńskiej szkoły przy tym kościele. Poznał tam wówczas swoją przyszłą żonę. W latach 1893-1896 wykładał historię literatury w klasach wyższych szkoły żeńskiej³. W latach 1901-1904 był członkiem komitetu kółka pomocy młodzieży uczącej się, działającego przy Rzymskokatolickim Towarzystwie Dobroczyńności przy kościele św. Katarzyny. W 1904 roku został jego członkiem rzeczywistym. W 1895 roku był organizatorem działu historycznego na Wszechrosyjskiej Wystawie Drukarstwa i ekspertem tej wystawy. W 1903 roku ufundował willę w Terijokach w Karelii nad Zatoką Fińską, gdzie rozpoczęła działalność religijno-kulturalną tamtejsza Polonia. Rok później był współfundatorem kaplicy pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w tej willi, gdzie modlili się katolicy różnej narodowości. W 1906 roku powstała w tej miejscowości nowa świątynia. Od 1903 roku był kuratorem taniej kuchni dla polskiej młodzieży w Petersburgu. Od 1907 roku działał w „Ognisku Polskim” – organizacji społeczno-kulturalnej dla Polaków. Był również członkiem komitetu literackiego polskiego teatru amatorskiego w tym mieście. Na Wystawie Tołstojowskiej w 1909 roku wyeksponował tłumaczenia dzieł i prace polskie o Lwie Tołstoju. W 1911 roku był wiceprezesem I Wszechrosyjskiego Zjazdu Bibliotekarskiego w Petersburgu. W środowiskach rosyjskich upowszechniał wiedzę o nauce i kulturze polskiej. W 1915 roku wraz z innymi działaczami polskimi podpisał pismo do szefa sztabu generalnego Nikołaja N. Januszkiewicza w sprawie wstrzymania deportacji Polaków w głąb Rosji. W 1917 roku uczestniczył w pracach Centralnego Komitetu obywatelskiego nad przygotowaniem materiałów dotyczących likwidacji rządów rosyjskich w Królestwie Polskim. W dniu 14 września wygłosił referat o polonikach zagrabionych przez władze rosyjskie, które muszą być zwrócone. Od 1917 roku był członkiem Metropolitalnej Rady Szkolnej, która zajmowała się nauką i wychowaniem katolickim w archidiecezji mohylewskiej. Od 1915 roku organizował polskie szkoły w Rosji i Finlandii dla dzieci Polaków ewakuowanych z Królestwa Polskiego. Był również wicerektorem i wykładowcą Wyższych Kursów Polskich (1916/1917). W Petersburgu najpierw mieszkał w gmachu Akademii Duchownej na Wyspie Wasiljewskiej przy 1. Linii 52, a następnie: przy ul. Priebrazińskiej (obecnie ul. Radiszczewa) 42 (1894), przy ul. Nadieżdinskiej (obecnie ul. Majakowskiego) 1 (1896), w pokoju przy ul. Sadowej 7 (1897-1898), w kamienicy czynszowej przy ul. Małej Italijskiej (przemianowanej w 1902 roku

³ Szerzej na ten temat zob. S. Ptaszycki, *Z moich wspomnień z nad Newy*, w: *Z murów św. Katarzyny. Księga pamiątkowa b. wychowanek i wychowanków gimnazjów przy kościele Świętej Katarzyny w Petersburgu*, t. 1, *Kościół św. Katarzyny a życie polskie. Szkoły żeńskie. Szkoły męskie*, Warszawa 1933, s. 51-65.

w ul. Żukowskiego 38; 1899-1914), w domu malarza Siergieja I. Sadikowa przy 2. Linii 3 m. 9 (1915-1917)⁴. Opuścił go jesienią 1918 roku.

Profesor Ptaszycki udzielał się również w organizacjach naukowych działających na terenie Rosji. Od 1887 roku był członkiem rzeczywistym Cesarskiego Towarzystwa Ekonomicznego, od 1890 roku członkiem korespondentem Cesarzowskiego Rosyjskiego Towarzystwa Archeologicznego w Petersburgu, od 1896 roku członkiem Komisji Archeograficznej tego Towarzystwa, od 1898 roku członkiem Cesarzowskiego Towarzystwa Archeologicznego w Moskwie, od 1899 roku członkiem rzeczywistym Rosyjskiego Towarzystwa Genealogicznego, od 1900 roku członkiem korespondentem Towarzystwa Miłośników Dawnego Piśmiennictwa, od 1903 roku członkiem Towarzystwa Bibliotekoznawstwa w Petersburgu i od 1908 roku był jego wiceprezesem. Pracował również na rzecz Polaków mieszkających w Rosji. Od 1907 roku był zaangażowany w prace Polskiej Macierzy Szkolnej i w 1910 roku został jej prezesem, a dwa lata później członkiem honorowym. W 1916 roku był współzałożycielem i następnie wiceprezesem Polskiego Towarzystwa Miłośników Historii i Literatury w Petersburgu. Działał również w organizacjach naukowych na terenie ziem polskich. W 1898 roku uzyskał członkostwo Akademii Umiejętności w Krakowie (od 1919 roku Polskiej Akademii Umiejętności). Od 1904 roku był członkiem korespondentem Wydziału Filologicznego, a w 1931 roku został członkiem czynnym Wydziału Historyczno-Filozoficznego. Od 1903 roku należał do Komisji do Badań w Zakresie Historii Literatury i Oświaty. Od 1906 roku był członkiem Towarzystwa Opieki nad Pamiątkami Historycznymi i Zabytkami Sztuki i Kultury Polskiej w Warszawie, a od 1908 roku Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Już po odzyskaniu niepodległości został w 1919 roku członkiem Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, od 1925 roku działał w Polskim Towarzystwie Historycznym i Polskim Towarzystwie Heraldycznym, w Wydziale Filologicznym Towarzystwa Naukowego Lwowskiego, a od 1928 roku w Towarzystwie Przyjaciół Nauk w Poznaniu⁵.

⁴ Konarski, *Ptaszycki Stanisław Ludwik*, s. 294; G. Karolewicz, *Nauczyciele akademicy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w okresie międzywojennym*, cz. 2, *Biogramy*, Lublin 1994, s. 183-184; H. Grała, *Ptaszycki Stanisław Ludwik*, w: *Polski Petersburg*, 15 września 2018 r., <http://www.polskipetersburg.pl/hasla/ptaszycki-stanislaw-ludwik> (dostęp: 3.10.2019).

Wyższe Kursy Polskie były to systematycznie wygłaszane referaty, których celem było podtrzymanie polskości wśród młodzieży. Kursy zostały zamknięte w czerwcu 1918 roku, w związku z represjami po rewolucji październikowej. G. Karolewicz, *Geneza Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski. Wybrane zagadnienia z dziejów Uczelni*, red. G. Karolewicz, M. Zahajkiewicz, Z. Zieliński, Lublin 1992, s. 50; I. Wodzianowska, *Ksiądz Idzi Radziszewski w służbie Bogu i Ojczyźnie*, „Summarius Societatis Scientiarum Catholicae Universitatis Lublinensis Ioannis Pauli II”, 47(67) (2018) s. 25, 27; też, *Deo et Patriae. Rektor Idzi Radziszewski (1918-1922) – uczony i dzieło*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski w latach 1918-2018*, t. 1, 1918-1944, red. G. Bujak, Lublin-Warszawa 2019, s. 28.

⁵ Konarski, *Ptaszycki Stanisław Ludwik*, s. 294; Karolewicz, *Nauczyciele akademicy*, s. 183-184; S. Fita, *Profesorowie KUL – członkowie PAU i PAN*, w: *Nauka i wiara. 80 lat Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. A. Szostek, Lublin 1999, s. 189; Grała, *Ptaszycki Stanisław Ludwik*.

Praca w Uniwersytecie Lubelskim oraz Archiwum Państwowym w Lublinie

Szeroko prowadzona działalność w Petersburgu doprowadziła Ptaszyckiego do nowego rozdziału w jego życiu. Jako 65-letni człowiek przyjechał na stałe do swojej ojczyzny. Jego aktywność w kręgach polonijnych umożliwiła nawiązanie znajomości z ks. Idzikiem Radziszewskim, który zaproponował mu objęcie stanowiska profesora zwyczajnego w tworzonego Uniwersytecie Lubelskim. Zebrane zaś doświadczenie naukowe i archiwalne zaowocowało mianowaniem go profesorem uniwersytetu oraz dyrektorem, a *de facto* organizatorem Archiwum Państwowego w Lublinie.

We wrześniu 1918 roku Ptaszycki otrzymał nominację na profesora nauk pomocniczych historii w powstającym Uniwersytecie Lubelskim. W Petersburgu przebywał do 15 października, 21 października przybył do Warszawy, a wkrótce do Lublina⁶, gdzie 8 grudnia – na pierwszym posiedzeniu Senatu Akademickiego – został wybrany dziekanem Wydziału Nauk Humanistycznych. Ponadto Senat Akademicki na posiedzeniu 22 lutego 1919 roku mianował go dyrektorem Biblioteki Uniwersyteckiej i przewodniczącym Komisji Bibliotecznej. Wraz z nominacją na profesora otrzymał również mieszkanie służbowe. Korzystał z niego prawdopodobnie do 1920 roku, kiedy wyjechał do Wilna, i następnie po powrocie aż do wiosny 1924 roku. Potem przeprowadził się do mieszkania służbowego przy ul. Namiestnikowskiej 10, obok siedziby Archiwum Państwowego (mieściło się ono wówczas pod numerem 8 tej ulicy)⁷.

Rok akademicki na uniwersytecie podzielony był na trymestry. Taki porządek został ustalony i obowiązywał w latach 1918-1920 oraz od piątego roku akademickiego 1922/1923 aż do wybuchu II wojny światowej. W latach 1920-1922 zamiast trymestrów obowiązywały dwa semestry⁸. Zajęcia dydaktyczne prowadzone przez prof. Ptaszyckiego na (Katolickim) Uniwersytecie Lubelskim przedstawia (w liczbach) tabela 1.

⁶ Dotychczas nie udało się ustalić dokładnej daty jego przyjazdu do Lublina. Jest on na fotografii pamiątkowej z inauguracji pierwszego roku akademickiego 9 grudnia 1918 roku, a więc przyjechać tam musiał już wcześniej.

⁷ APL, sygn. 136, *Wykaz stanu służby*, [Lublin], 29 stycznia 1926 r., s. 44; Archiwum Uniwersyteckie KUL (dalej: AUKUL), sygn. A-36, *Pismo Rektora Uniwersytetu Lubelskiego do S. Ptaszyckiego w Petersburgu*, npg; tamże, *Pismo Rektora do S. Ptaszyckiego z dnia 1 marca 1919 r.*, nr 742; A. Wojtkowski, *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918-1944*, s. 26; Konarski, *Ptaszycki Stanisław Ludwik*, s. 296. W *Polskim słowniku biograficznym* podano, że nominację na profesora otrzymał on w czerwcu, ale w teczce personalnej KUL pismo pochodzi z września 1918 roku. Podobnie dziekanem został wybrany nie 1, a 8 grudnia, kiedy odbyło się pierwsze posiedzenie Senatu Uniwersyteckiego. Por. także: P. Burba, *Data pierwszej uroczystej inauguracji na KUL*, „Przegląd Uniwersytecki”, (2012) nr 1, s. 18-19. W sprawie mieszkania por. AUKUL, sygn. A-36, *Pismo S. Ptaszyckiego do Dziekana WNH z dnia 30 marca 1924 r.*, npg; tamże, *List S. Ptaszyckiego do Dziekana WNH*, Kraków, 15 października 1921 r., npg; tamże, *Pismo S. Ptaszyckiego do wicerektora z dnia 18 lutego 1925 r.*, npg.

⁸ Opracowano na podstawie informatorów uniwersyteckich z lat 1918-1939.

Tabela 1. Liczba zajęć dydaktycznych prof. S. Ptaszyckiego w poszczególnych latach akademickich

Rok akademicki	Liczba godzin w tygodniu
1918/1919	9 (I półr.)
1919/1920	brak zajęć
1920/1921	5
1921/1922	5 (I trym.), 7 (II, III trym.)
1922/1923	8 (I trym.), 6 (II, III trym.)
1923/1924	4
1924/1925	8 (I trym.), 7 (II, III trym.)
1925/1926	5
1926/1927	brak zajęć
1927/1928	brak zajęć
1928/1929	1
1929/1930	1
1930/1931	1
1931/1932	1
1932/1933	1

Źródło: Informatory KUL z lat 1918-1933

Z powyższego zestawienia widać, że liczba zajęć prowadzonych przez prof. Ptaszyckiego w poszczególnych latach akademickich zmieniała się. Wynikało to z wykonywanych wówczas przez niego także innych obowiązków, poza dydaktyką. Najwięcej zajęć prowadził w pierwszym roku akademickim oraz w latach 1922/1923 i 1924/1925. W roku akademickim 1919/1920 nie miał zajęć w Uniwersytecie Lubelskim. Przebywał wówczas w Wilnie, gdzie zaangażował się w powstanie Uniwersytetu Stefana Batorego (USB), a na Uniwersytecie Lubelskim i w Archiwum Państwowym w Lublinie miał wówczas urlop⁹. Zajęcia uniwersyteckie

⁹ Prowadził tam od 1 października 1919 roku wykład z encyklopedii historii i literatury oraz ćwiczenia paleograficzne: paleografia ruska, oba zajęcia w wymiarze 2 godzin tygodniowo, dla studentów historii (na Wydziale Humanistycznym) oraz był pierwszym dyrektorem tamtejszej Biblioteki Publicznej i Uniwersyteckiej (od 18 października). Mieszkał wówczas w Wilnie przy ul. Jagiellońskiej 5 m. 4. *Program wykładów i skład uniwersytetu w półroczu zimowym roku akademickiego 1919/20*, Wilno 1919, s. 6, 13; *Biblioteka Publiczna i Uniwersytecka obecnie Uniwersytecka Biblioteka Publiczna w Wilnie w latach 1919-1927*, Wilno 1928, s. 3. Warto też dodać, że na przełomie 1918 i 1919 roku Ptaszycki brał udział w Warszawie w rozmowach nad organizacją tego uniwersytetu. Powierzono mu wówczas funkcję tymczasowego dziekana Wydziału Filozoficznego i członka Tymczasowego Senatu Akademickiego. Karolewicz, *Nauczyciele akademicki*, s. 182; Konarski, *Ptaszycki Stanisław Ludwik*, s. 296; *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2, *Dziesięciolecie 1919-29*, Wilno 1929, s. 4-6, 25, 34, 36, 39, 42-43, 49-50, 55, 86, 159, 205, 550, 562. Porównując jednak te informacje z wydanymi informatorami uniwersyteckimi oraz księgą pamiątkową, należy stwierdzić, że nie

w Lublinie wznowił od października 1920 roku i prowadził je nieprzerwanie do 1926 roku. Został wówczas mianowany Naczelnym Dyrektorem Archiwów Państwowych i przeprowadził się na stałe do Warszawy. Do wykładów w Lublinie powrócił jednak po dwuletniej przerwie, dojeżdżając ze stolicy, i aż do swojej śmierci prowadził tam jeden wykład tygodniowo.

Profesor Ptaszycki miał zajęcia na Wydziale Nauk Humanistycznych dla grupy historycznej i polonistycznej oraz na Wydziale Teologicznym dla teologii porównawczej. Prowadził też zajęcia na Wydziale Prawa Kanonicznego i Nauk Moralnych, ale tylko do 1923 roku. Miał głównie wykłady, chociaż w roku akademickim 1918/1919 powierzono mu zajęcia z języka łacińskiego oraz proseminarium *Łacińska paleografia średniowieczna*¹⁰. Po powrocie z Wilna prowadził już tylko same wykłady. Były to głównie zajęcia z nauk pomocniczych historii (paleografia – starosłowiańska oraz średniowieczna łacińska – i dyplomatyka). Wykładał również encyklopedię historii i literatury polskiej¹¹ oraz encyklopedię nauk pomocniczych historii i literatury¹². Przedmioty te były swego rodzaju kompendium wiedzy w danej dziedzinie, a o erudycji autora można się przekonać, przeglądając wydane publikacje. W kręgu jego zainteresowań były też: genealogia, paleografia, dzieje stosunków polsko-rosyjskich w XVI-XVII wieku, historia polskiego odrodzenia oraz edytorstwo¹³. W dniu 7 października 1927 roku Senat Akademicki Uniwersytetu Lubelskiego, na wniosek Rady Wydziału Nauk Humanistycznych z 30 września, mianował go profesorem honorowym. Minister zatwierdził tę decyzję dwa lata później¹⁴. W latach 1928-1933 wykładał na KUL-u nauki pomocnicze historii (1928/1929) oraz dzieje Litwy w cyklu dwuletnim: od czasów najdawniejszych do

objął on stanowiska dziekana, ponieważ w roku akademickim 1919/1920 nie istniał tam zaplanowany wcześniej Wydział Filozoficzny. Filozofię wykładano na Wydziale Humanistycznym, który miał innego włodarza. Szczegółowe omówienie tego okresu życia prof. Ptaszyckiego wymaga kwerendy naukowej w archiwach litewskich.

Ptaszycki opuścił Wilno w lecie 1920 roku, kiedy ewakuowano uniwersytet w związku ze zbliżającym się frontem radzieckim, i do wykładów na USB już nie powrócił. Trafił do Kępna w Kaliskiem, skąd przyjechał do Lublina 17 września 1920 roku. Wznowił tam swoją pracę, zarówno na Uniwersytecie Lubelskim, jak i na stanowisku dyrektora Archiwum Państwowego. APL, sygn. 136, *Pismo S. Ptaszyckiego do Wydziału Archiwów Państwowych w Warszawie*, Lublin, 21 września 1920 r., l. 196, s. 1.

¹⁰ *Spis wykładów i wykaz instytucji uniwersyteckich. Półrocze zimowe 1918/1919*, Lublin 1919, s. 27, 29.

¹¹ Wydane jako skrypt dla studentów: S. Ptaszycki, *Encyklopedia historii i literatury polskiej. Notatki z wykładów*, Wydział Nauk Humanistycznych KUL; M. Trojanowska, *Stanisław Ptaszycki (12 IV 1853-20 XII 1933)*, w: *Problemy historii i archiwistyki*, red. T. Mencil, Lublin 1986, s. 267.

¹² Wydane jako skrypt: S. Ptaszycki, *Encyklopedia nauk pomocniczych historii i literatury polskiej*, cz. 1, wyd. 2 przejrane i uzupełnione, Lublin 1922. Warto też dodać, że podręcznik ten był zalecany we *Wskazówkach dla studiujących historię*. Np. *Spis wykładów i wykaz instytucji uniwersyteckich. Rok akademicki 1928/29*, Lublin 1928, s. 44.

¹³ Karolewicz, *Nauczyciele akademicy*, s. 182.

¹⁴ AUKUL, sygn. A-36, *Pismo Rektora do S. Ptaszyckiego z dnia 1 października 1927 r.*, nr 2251/27, npg; tamże, *Pismo Rektora do S. Ptaszyckiego z dnia 8 października 1927 r.*, npg; Karolewicz, *Nauczyciele akademicy*, s. 183; Konarski, *Ptaszycki Stanisław Ludwik*, s. 296.

zawarcia unii lubelskiej oraz w epoce jagiellońskiej¹⁵. Wykłady te prowadził aż do swojej śmierci. Był przecież wybitnym znawcą Metryki Litewskiej, więc można powiedzieć, że prowadzone zajęcia były podsumowaniem jego pracy naukowej.

Pracując na uniwersytecie, Ptaszycki był jednocześnie dyrektorem Archiwum Państwowego w Lublinie (1 grudnia 1918 roku – 30 września 1926 roku)¹⁶. Jednym z pierwszych jego zadań było zebranie akt, które znajdowały się w różnych częściach miasta, w jednym miejscu, a następnie uporządkowanie ich i udostępnienie dla badaczy¹⁷. Należy zwrócić uwagę, że władze państwowe w Warszawie dostrzegły to, że wybitny znawca archiwaliów (taką opinią cieszył się przecież w środowisku naukowym Ptaszycki) rozpoczął pracę na Uniwersytecie Lubelskim. Postanowiły więc zatrudnić go jako dyrektora-organizatora Archiwum Państwowego w Lublinie. Ptaszyckiego czekała więc najpierw praca organizacyjna lubelskiej jednostki. Wraz ze swoim personelem tworzył ją od podstaw¹⁸. Uzyskał pomieszczenia w gmachu poklasztornym brygidek przy ul. Namiestnikowskiej 8 (obecnie Narutowicza 10) na siedzibę archiwum. Ważną jego działalnością w tym okresie było też angażowanie się w proces odzyskiwania polskich archiwaliów znajdujących się w Rosji, zagrabionych przez zaborcę i wywiezionych z Lublina w 1915 roku. Jako ostatni metrykant Metryki Litewskiej oraz badacz innych poloników był świetnie zorientowany, jakie materiały się tam znajdują. W październiku 1920 roku został wyznaczony przez ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego jako rzeczoznawca w sprawach archiwalnych i bibliotecznych do udziału w pracach konferencji pokojowej z radziecką Rosją w Rydze. Był współredaktorem

¹⁵ *Spis wykładów i wykaz instytucji uniwersyteckich. Rok akademicki 1928/29*, Lublin 1928, s. 29; *Spis wykładów i wykaz instytucji uniwersyteckich. Rok akademicki 1929/30*, Lublin 1929, s. 28; *Spis wykładów i wykaz instytucji uniwersyteckich. Rok akademicki 1930/31*, Lublin 1930, s. 28; *Spis wykładów i wykaz instytucji uniwersyteckich. Rok akademicki 1931/32*, Lublin 1931, s. 28; *Spis wykładów i wykaz instytucji uniwersyteckich. Rok akademicki 1932/33*, Lublin 1932, s. 29. Ponowne zatrudnienie S. Ptaszyckiego było potrzebne, ponieważ w 1928 roku z pracy na KUL-u zrezygnował ks. Józef Umiński, który prowadził m.in. zajęcia z nauk pomocniczych historii. Profesor Ptaszycki przejął je po nim. AUKUL, sygn. 80, Protokoły posiedzeń Rady Wydziału [Nauk Humanistycznych] (luźne) 1919-1929. Powiadomienia o posiedzeniach Rady Wydziału, terminach egzaminów, zebraniach okolicznościowych i itp. 1921-1926, Protokół posiedzenia Rady Wydziału Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Lubelskiego, odbytego w dn. 30 września 1927 r., npg; tamże, Protokół posiedzenia Rady Wydziału Nauk Humanistycznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, odbytego w dn. 6 czerwca 1928 r., npg.

¹⁶ APL, sygn. 136, *Pismo S. Ptaszyckiego do Archiwum Państwowego w Lublinie*, Warszawa, 9 października 1926 r., Nr.Arch-3721/26, s. 54; tamże, *List S. Ptaszyckiego do Archiwum Państwowego w Lublinie*, Warszawa, 1 lipca 1931 r., s. 56-57. A. Kostankiewicz podała, że dyrektorem archiwum w Lublinie był do 26 czerwca 1926 roku. Taż, *Prof. Stanisław Ludwik Ptaszycki (1853-1933)*, „Archiwista Polski”, (2014) nr 1, s. 69.

¹⁷ E. Kus, *Z dziejów Archiwum Państwowego w Lublinie 1918-1939*, w: *Archiwum Państwowe w Lublinie. Dzieje i zasób. Zbiór artykułów przygotowanych w związku z jubileuszem 80-lecia Archiwum*, red. E. Wierzbicka, L. Zabielski, Warszawa 2003, s. 40-41.

¹⁸ W 1923 roku pracowali tam jeszcze: Małgorzata Srebrna – sekretarka, Władysława Białonowska – kancelistka, Witold Kremer, Jadwiga Lisowska, Stanisław Lisowski, Jan Riabibin, Helena Siczzyńska – archiwiści. Kus, *Z dziejów Archiwum Państwowego w Lublinie 1918-1939*, s. 64-65.

artykułu XI traktatu ryskiego w sprawie rewindykacji polskich zbiorów. W sierpniu 1922 roku został rzeczoznawcą Mieszanej Polsko-Radzieckiej Komisji Specjalnej w zakresie ustalenia rewindykacji zbiorów polskich z Rosji¹⁹. Przyniósł się więc, jeśli nie bezpośrednio, to jako negocjator, do powrotu do Lublina wielu polskich archiwaliów²⁰. W 1925 roku wydał opinię na temat źródła „Nowiny Lubelskie” z 1569 roku. Był to zapis bieżących wydarzeń z marca tego roku, kiedy prowadzone były obrady sejmiku lubelskiego, w wyniku których powstała Rzeczpospolita Obojga Narodów²¹. Odchodząc z pracy w 1926 roku, został zapamiętany na długie lata. Wyrazem tej pamięci, a także jego zasług dla lubelskiej archiwistyki było to, że w 1979 roku pracownicy naukowej Archiwum Państwowego w Lublinie nadano imię prof. Stanisława Ptaszyckiego²².

Prowadząc zajęcia na uniwersytecie, w latach akademickich 1918/1919 i 1920/1921 dwa razy w tygodniu miał zajęcia przed południem (10-11 lub 11-12), a w pozostałe dni tygodnia po południu. W latach 1921-1923 prowadził zajęcia tylko po południu²³. Przypuszczać więc należy, że rano pracował w archiwum (ewentualnie wychodził na jedną godzinę na uniwersytet i wracał z powrotem), natomiast od godziny 4 po południu był do dyspozycji władz uczelni. Oceniając działalność prof. Ptaszyckiego na stanowiskach administracyjnych uniwersytetu

¹⁹ W. Łopaciński, *S. P. Stanisław Ptaszycki*, Warszawa 1934 [nadbitka z: „Przegląd Historyczny”, 31 (1934-1935) z. 1]; tenże, *Rys życia Stanisława Ptaszyckiego*, „Archeion”, 12 (1934) s. 28-44; S. Kętrzyński, *Rola Stanisława Ptaszyckiego w Petersburgu*, tamże, s. 45-52; J. Jakubowski, *Stanisław Ptaszycki jako badacz Metryki Litewskiej*, tamże, s. 53-57; H. Bachulska, *Bibliografia prac Stanisława Ptaszyckiego*, tamże, s. 59-76; Konarski, *Ptaszycki Stanisław Ludwik*, s. 294-297; Trojanowska, *Stanisław Ptaszycki*, s. 259-270; Karolewicz, *Nauczyciele akademicki*, s. 182-185; H. Wąsowicz, *Ptaszycki Stanisław Ludwik*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 16, red. E. Gigilewicz, Lublin 2012, kol. 891-892; tenże, *Ptaszycki Stanisław Ludwik*, w: *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 2, red. E. Gigilewicz, Lublin 2018, s. 235-236; Kostankiewicz, *Prof. Stanisław Ludwik Ptaszycki (1853-1933)*, s. 69-80; Grala, *Ptaszycki Stanisław Ludwik*. W zbiorach Archiwum Państwowego w Lublinie zachowało się pismo z 1922 roku, które deleguje S. Ptaszyckiego na wyjazd do Rosji w sprawie rewindykacji: APL, sygn. 136, *Pismo z Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do prezesa delegacji polskiej w Moskwie*, Warszawa, 28 sierpnia 1922 r., nr 1905-A/22, s. 25.

²⁰ Na przykład w październiku i listopadzie 1919 roku odzyskano z Wilna akta sądów, urzędów szlacheckich i miejskich od połowy XV wieku do 1815 roku, które trafiły tam w 1887 roku. Co prawda nadzorował to archiwista objazdowy Józef Seruga, ponieważ S. Ptaszycki rozpoczął wówczas pracę na USB, ale właśnie w Wilnie. Na pewno odegrał znaczącą rolę we wcześniejszych negocjacjach o zwrot archiwaliów. Przede wszystkim był wówczas dyrektorem lubelskiej jednostki archiwalnej (pertraktacje musiały się odbyć przed jego wyjazdem do Wilna), a więc osobą, która ostatecznie zdecydowała o przejściu tej dokumentacji. Por. Kus, *Z dziejów Archiwum Państwowego w Lublinie 1918-1939*, s. 41.

²¹ S. Ptaszycki, [Rękopis p.t. „Nowiny Lubelskie”. *Opinia*], w: „Nowiny Lubelskie” z marca 1569 roku. *Źródło do dziejów sejmiku unii lubelskiej*, oprac. i wyd. P. Dymmel, H. Gmiterek, Lublin 2019, s. 99-102.

²² Karolewicz, *Nauczyciele akademicki*, s. 182; Konarski, *Ptaszycki Stanisław Ludwik*, s. 296; A. Kostankiewicz, *Profesor Stanisław Ptaszycki (1853-1933) – pierwszy dyrektor Archiwum Państwowego w Lublinie*, „APLA. Biuletyn Archiwum Państwowego w Lublinie”, 10 (2013) nr 3, s. 18-19; też, *Prof. Stanisław Ludwik Ptaszycki (1853-1933)*, s. 69.

²³ Zestawiono na podstawie informatorów uniwersyteckich z lat 1918-1923.

w Lublinie, należy stwierdzić, że były to raczej funkcje symboliczne niż realnie pełnione zadania. Będąc dziekanem, dyrektorem Biblioteki Uniwersyteckiej i przewodniczącym Komisji Bibliotecznej²⁴, równocześnie zaangażował się w powstanie USB, co spowodowało jego częste wyjazdy do Warszawy i Wilna. W konsekwencji jesienią 1919 roku zrezygnował z pełnionych stanowisk w Lublinie. Przeglądając terminarz organizacyjny USB, należy stwierdzić, że na stałe wyjechał z Lublina do Wilna już pod koniec czerwca 1919 roku²⁵. Dziekanem WNH był więc praktycznie niecałe 7 miesięcy, a dyrektorem biblioteki tylko 4 (choć formalnie do 16 listopada 1919 roku²⁶). W tym czasie także często go nie było na miejscu, z powodów wyjazdów służbowych. Dlatego też słuszne jest stwierdzenie, że był on raczej kuratorem niż dyrektorem księżnicy²⁷. Ptaszycki powrócił jednak do pracy na poprzednich stanowiskach w Lublinie jesienią 1920 roku, gdy minęła nawała bolszewicka, ale jednocześnie przez dwa następne lata wyjeżdżał do Rosji w sprawach rewindykacji polskich dóbr kultury. Na uniwersytecie był wówczas przez pół roku wicerektorem, od jesieni 1921 roku do 14 lutego 1922 roku, a także członkiem Kuratorium Uniwersytetu, a od 26 listopada 1924 roku do połowy 1925 roku pełnił funkcję sędziego uniwersyteckiego²⁸. Powyższe fakty świadczą, że jego działalność administracyjna na uniwersytecie była raczej znikoma i nie zdążył odegrać na tym polu większej roli.

W czasie swojego pobytu w Lublinie prof. Ptaszycki od 1919 roku działał w tamtejszym Towarzystwie Przyjaciół Nauk²⁹, w latach 1924-1927 był prezesem Komitetu Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie³⁰ oraz

²⁴ AUKUL, A-36, Pismo Rektora KUL do S. Ptaszyckiego w Petersburgu, wrzesień 1918 r., npg; tamże, *Pismo Rektora KUL do S. Ptaszyckiego*, 1 marca 1919 r., nr 742; *Spis wykładów i wykaz instytucji uniwersyteckich. Półrocze zimowe 1918/1919*, Lublin 1919, s. 10, 32-33.

²⁵ Por. *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia*, s. 39, 49-50, 55, 550.

²⁶ J. Starnawski, *Biblioteka Uniwersytecka KUL jako warsztat pracy naukowej historyka literatury polskiej*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski. Wybrane zagadnienia z dziejów Uczelni*, red. G. Karolewicz, M. Zahajkiewicz, Z. Zieliński, Lublin 1992, s. 228.

²⁷ Tamże.

²⁸ AUKUL, sygn. A-36, Akta osobowe Stanisława Ptaszyckiego, *Pismo Rektora do S. Ptaszyckiego z dnia 28 listopada 1924 r.*, npg; *Spis wykładów i wykaz instytucji uniwersyteckich. Półrocze zimowe 1921/1922*, Lublin 1921, s. 5-6; *Spis wykładów i wykaz instytucji uniwersyteckich. Półrocze letnie 1921/1922*, Lublin 1922, s. 5, 7; *Spis wykładów i wykaz instytucji uniwersyteckich. Rok akademicki 1924/1925*, Lublin 1925, s. 5; A. Wojtkowski, *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918-1944*, w: *Księga jubileuszowa 50-lecia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. S. Kunowski, W. Müller, M. Rechowicz, Z. Sułowski, A. Wojtkowski, Lublin 1969, s. 55. Kilka dni po rezygnacji profesora Ptaszyckiego z funkcji wicerektora, 22 lutego, zmarł pierwszy rektor i założyciel Uniwersytetu ks. I. Radziszewski. Por. Wodzianowska, *Ksiądz Idzi Radziszewski*, s. 21-40; też, *Deo et Patriae. Rektor Idzi Radziszewski (1918-1922) – uczone i dzieło*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski w latach 1918-2018*, t. 1, *1918-1944*, red. G. Bujak, Lublin-Warszawa 2019, s. 21-71.

²⁹ Por. A.M. Pawłowska, *Działalność Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Lublinie w latach 1927-1939*, „Teki Komisji Historycznej Oddziału Lubelskiego Polskiej Akademii Nauk”, 12 (2015) s. 145-165. Por. *Ś. P. Stanisław Ptaszycki*, „Pamiętnik Lubelski”, 2 (1931-1934) s. 283-286.

³⁰ Był członkiem Towarzystwa Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego prawdopodobnie od 25 marca 1919 roku. Zarządzane ono był przez siedmioosobowy komitet, którego prezesem

członkiem Komisji Konserwatorskiej przy Urzędzie Wojewódzkim Lubelskim. O przywiązaniu prof. Ptaszyckiego do Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego świadczy również fakt, że przekazał na rzecz jego biblioteki swój księgozbiór, liczący kilka tysięcy tomów³¹. Wzbogaciło to rozwijającą się lubelską księżnicę o cenne nabytki, w tym zbiory z czasów petersburskich.

Nie zachowały się żadne opinie czy wspomnienia studentów na temat prof. Ptaszyckiego, czy też prowadzonych przez niego zajęć³². Dlatego też nie można dokonać charakterystyki jego osobowości i relacji ze studentami. Na podstawie harmonogramu zajęć profesora można wywnioskować, że prowadzone przez niego zajęcia były ważne dla powstającego uniwersytetu. Podejmowane wykłady z historii Wielkiego Księstwa Litewskiego czy ćwiczenia z pisma staroruskiego prowadzone w Lublinie, tzn. na pograniczu z historyczną Litwą i Rusią, były potrzebne do podejmowania dalszych badań nad historią i literaturą tego regionu. Nieznana jest frekwencja studentów na tych zajęciach, dlatego też nie można nic powiedzieć o ich odbiorze przez młodzież. Zapraszanie go na wykłady jako profesora honorowego pozwala przypuszczać, że był cenionym naukowcem i pedagogiem. Powierzane zaś funkcje uniwersyteckie (dziekan, wicerektor, dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej), państwowe (organizowanie i kierowanie miejscowym Archiwum Państwowym) oraz liczne uczestnictwo w organizacjach lubelskich są dowodem na to, że prof. Ptaszycki w czasie kilkuletniego pobytu był ważną postacią dla tego miasta. Podobnie jak w Petersburgu, również w Lublinie podejmował prace równoległe w wielu instytucjach oraz angażował się w działalność lokalnych organizacji i towarzystw. Dalsza aktywność profesora, już w Warszawie, ukazuje także jego wkład do kultury narodowej.

Post scriptum – po wyjeździe z Lublina

Uchwałą Rady Ministrów, od 1 października 1926 roku prof. Ptaszycki został mianowany Naczelnym Dyrektorem Archiwów Państwowych³³. Był to kolejny dla niego awans, a zarazem potwierdzenie, że z obowiązków dyrektora Archiwum

w latach 1924–1927 był S. Ptaszycki. K. Chachaj, *Profesor Stanisław Ptaszycki – historyk, filolog, archiwista, prezes Towarzystwa Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie*, „Bibliotekarz Lubelski”, 67 (2014) s. 15–16. W niektórych publikacjach można spotkać błędne daty 1927–1929 jako czas kierowania komitetem. W rzeczywistości mieszkał on już wtedy w Warszawie.

³¹ AUKUL, sygn. A-36, *List od S. Ptaszyckiego do Rektora*, Warszawa, 30 listopada 1932 r., npg; Karolewicz, *Nauczyciele akademicy*, s. 184; Konarski, *Ptaszycki Stanisław Ludwik*, s. 297.

³² *Katolicki Uniwersytet Lubelski we wspomnieniach pierwszych studentów z lat 1918–1925*, red. G. Karolewicz, Lublin 1978; *Katolicki Uniwersytet Lubelski w latach 1925–1939 we wspomnieniach swoich pracowników i studentów*, wstęp i red. G. Karolewicz, Lublin 1989; G. Karolewicz, *Mistrzowie we wspomnieniach swoich uczniów. Kartka z dziejów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2001. Publikacje te nie zawierają żadnych nowych informacji, które mogłyby scharakteryzować S. Ptaszyckiego.

³³ APL, sygn. 136, *Pismo Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do S. Ptaszyckiego*, Warszawa, 28 września 1928 r., nr O.Prez.11137/26, s. 52–53. W piśmie skierowanym do archiwów państwowych sam poinformował, że swoją funkcję objął od 6 października, co zapewne było początkiem pracy na nowym stanowisku. Tamże, *Pismo S. Ptaszyckiego do wszystkich archiwów państwowych*, Warszawa, 9 października 1926 r., Nr.Arch-3721/26, s. 54. Kierował więc Wydziałem

Państwowego w Lublinie wywiązywał się bardzo dobrze. Doceniono też jego zdolności organizacyjne. Oznaczało to jednak przeprowadzkę na stałe z Lublina do Warszawy. Pożegnanie profesora odbyło się 14 października o godzinie 20.30 w mieszkaniu rektora. Zaproszenia otrzymali o. prof. Jacek Woroniecki OP, prof. Władysław Łukaszewicz, o. prof. Jan Roth SI oraz o. prof. Gommar Michiels OFMCap³⁴. Po wyjeździe z Lublina prof. Ptaszycki, jako naczelny archiwista kraju, angażował się nadal w pomoc dla Uniwersytetu Lubelskiego, wykorzystując swoje warszawskie kontakty. Mieszkał tam przy ul. Długiej 13, a od połowy 1932 roku – przy ul. Wiktorskiej 8 m. 27 w dzielnicy Mokotów³⁵. Trzeba też wspomnieć, że ważnym jego osiągnięciem na polu naukowym było zainicjowanie wydawanego do dziś pisma „Archeion”, którego był redaktorem przez pierwszych dziewięć zeszytów. Od 1 lipca 1931 roku na własną prośbę przeszedł na emeryturę³⁶.

W dniu 29 października 1927 roku Towarzystwo Miłośników Historii w Warszawie zorganizowało obchody 50-lecia jego pracy naukowej. Z tej okazji, jak wspomniano wcześniej, Senat Akademicki Uniwersytetu Lubelskiego nadał mu tytuł profesora honorowego. Podobnie Towarzystwo Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego, stosowną uchwałą, nadało mu członkostwo honorowe³⁷.

Profesor Ptaszycki został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Watykańskiego Orderu św. Grzegorza klasy cywilnej (1920), Krzyżem Kawalerskim (1923) i Komandorskim (1927) Polonia Restituta, Medalem X-lecia Odzyskania Niepodległości (1928), Krzyżem *Pro Fide et Ecclesia in Russia Merito* (1931) oraz Złotym Krzyżem Zasługi (1933). Zmarł 20 grudnia 1933 roku w Warszawie i pochowany został na cmentarzu w Bielsku Podlaskim³⁸. Dwa dni później w auli uniwersyteckiej w Lublinie odbyła się akademie żałobna ku czci zmarłych profesorów Stanisława Ptaszyckiego i Bohdana Rutkiewicza. O obu mówił najpierw dziekan Wydziału Nauk Humanistycznych, prof. Mieczysław Popławski. Następnie profesor Leon

Archiwów Państwowych, podległym Ministerstwu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Do czasów obecnych nie zachowały się akta tego Wydziału, w tym akta personalne S. Ptaszyckiego. Por. Archiwum Akt Nowych, sygn. 14, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie, 1917-1939.

³⁴ AUKUL, sygn. A-36, *Pismo S. Ptaszyckiego do Rektora z dnia 30 września 1926 r.*, npg; tamże, *Pismo Dziekana WNH do ks. J. Woronieckiego z dnia 11 października 1926 r.*, npg; *Zaszczytna nominacja prof. St. Ptaszyckiego*, „Ziemia Lubelska”, 22 (1926) nr 231 [19 września 1926], s. 3; Karolewicz, *Nauczyciele akademicy*, s. 182-183.

³⁵ AUKUL, sygn. A-36, *Pismo Rektora do S. Ptaszyckiego z dnia 1 października 1927 r.*, nr 2251/27, npg; tamże, *List od S. Ptaszyckiego do Rektora*, bd., [wpłynął 6 czerwca 1932 roku], npg; tamże, *List od S. Ptaszyckiego do Rektora*, Warszawa, 30 listopada 1932 r., npg.

³⁶ APL, sygn. 136, *Pismo S. Ptaszyckiego do Archiwum Państwowego w Lublinie*, Warszawa, 1 lipca 1931 r., s. 56-57; Konarski, *Ptaszycki Stanisław Ludwik*, s. 296; Kostankiewicz, *Prof. Stanisław Ludwik Ptaszycki (1853-1933)*, s. 76.

³⁷ Chachaj, *Profesor Stanisław Ptaszycki*, s. 13.

³⁸ Karolewicz, *Nauczyciele akademicy*, s. 183; Konarski, *Ptaszycki Stanisław Ludwik*, s. 297; Kostankiewicz, *Prof. Stanisław Ludwik Ptaszycki*, s. 76; Grala, *Ptaszycki Stanisław Ludwik*. Złotym Krzyżem Zasługi został odznaczony za zasługi na polu naukowym zarządzeniem z 10 listopada 1933 roku, a więc na miesiąc przed śmiercią. *Monitor Polski*, 1933, nr 259, poz. 278, s. 5.

Białkowski scharakteryzował działalność naukową Ptaszyckiego, a pani Maria Mikettowa opowiadała o jego pracy pedagogicznej³⁹.

Warto zastanowić się także nad całością dorobku naukowego prof. Ptaszyckiego, który wynosił 135 prac ogłoszonych drukiem w latach 1877-1934. Pierwszą z nich wydał więc, gdy ukończył studia i podjął działalność badawczą. Całość można podzielić na lata 1877-1916 (pierwsze sto publikacji) ogłoszone, gdy mieszkał w Petersburgu, oraz pozostałe z lat 1919-1934, gdy mieszkał w Lublinie i w Warszawie. Początkowe jego prace poruszały zagadnienia literaturoznawcze, natomiast te wydawane od 1880 roku poświęcone były przede wszystkim historii wieków XVI-XVIII, w tym szczególnie – z racji prowadzonych prac archiwalnych – przeszłości Wielkiego Księstwa Litewskiego. Publikowane one były w językach rosyjskim i polskim, a po przybyciu do ojczyzny tylko w języku polskim. Jako profesor Uniwersytetu Lubelskiego ogłosił w 1919 roku dzieło pt. *Encyklopedia historii i literatury*, będące skryptem dla studentów, a trzy lata później wydał jego poprawioną i uzupełnioną wersję pt. *Encyklopedia nauk pomocniczych historii i literatury polskiej*, w serii Biblioteka Uniwersytetu Lubelskiego. W tym samym roku z myślą o studentach wydał również *Wzory pisma starostwiankiego i ruskiego* oraz *Wzory średniowiecznego pisma łacińskiego*, jako pomoce do prowadzonych zajęć. W 1923 roku wygłosił referaty, później wydrukowane, na temat polskich dóbr kultury, wywiezionych do Rosji. Od 1927 roku, kiedy był Naczelnym Dyrektorem Archiwów Państwowych, publikował artykuły na tematy archiwalne, np. *Inwentarz archiwum koronnego z 1613 r.* Profesor Ptaszycki wspominał również swoich kolegów po fachu, np. prof. Stanisława Smolkę (1924) czy prof. Oswalda Balzera (1933)⁴⁰.

Zakończenie

Profesor Ptaszycki był z wykształcenia filologiem. Jednak już od czasów swoich studiów miał do czynienia także z historią. W swoich badaniach umiejętnie łączył zarówno zagadnienia językowe, jak też nauki pomocnicze, przydatne w badaniach nad tekstem i nad dziejami. Pracował także w archiwach i był „ostatnim metrykanem” Metryki Litewskiej. Swoją rozległą działalnością ugruntował sobie wysoką pozycję tak w środowisku naukowym, jak również w kręgach petersburskiej Polonii.

Nie dziwi zatem fakt, że gdy w odrodzonej Polsce powołano nowy uniwersytet w Lublinie, jego profesorem mianowano wówczas 65-letniego Ptaszyckiego. Prowadził tam działalność naukowo-dydaktyczną dla studentów historii i polonistyki. Jednocześnie tworzył też w tym mieście Archiwum Państwowe. Z czasem dostrzeżono jego zdolności i kilka lat później dostał nominację do Warszawy, zostając Naczelnym Dyrektorem Archiwów Państwowych. Miał wtedy 73 lata, jednak nadal aktywnie udzielał się na niwie naukowej. Doprowadził też do powstania nowego pisma o tematyce archiwalnej – „Archeionu”. W końcu, odczuwając trudy wykonywanej pracy, odszedł na emeryturę w wieku 78 lat.

³⁹ Ś. P. Stanisław Ptaszycki, s. 283.

⁴⁰ Bachulska, *Bibliografia prac*, s. 59-76.

Pracując w Warszawie, nadal prowadził wykłady w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Zachowana korespondencja dobitnie świadczy o jego przywiązaniu do lubelskiej wszechnicy. Przepracował tam ostatnich 15 lat swojego życia i zasłużył na pamięć wśród społeczności akademickiej⁴¹.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Uniwersyteckie KUL (AUKUL)

sygn. A-36, Akta osobowe Stanisława Ptaszyckiego.

sygn. 80, Protokoły posiedzeń Rady Wydziału [Nauk Humanistycznych] (luźne) 1919-1929. Powiadomienia o posiedzeniach Rady Wydziału, terminach egzaminów, zebraaniach okolicznościowych i itp. 1921-1926.

Archiwum Państwowe w Lublinie (APL)

sygn. 1479, Archiwum Państwowe w Lublinie 1918-1939[1940-1965], sygn. 136, Ptaszycki Stanisław [prof., dr UJ, historyk, archiwista, dyrektor APL], 1918-1927, 1931.

Archiwum Akt Nowych

sygn. 14, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie, 1917-1939.

Lietuvos Valstybės Istorijos Archyvas

f. 1135, Vilniaus Mokslo Bičiulių Draugija, nr. 17, Istoriko, archeografo Stanislovo Ptašiskio asmeninio archyvo bylą apyrašas.

Źródła drukowane

Monitor Polski, 1933, nr 259, poz. 278.

Ptaszycki Stanisław, [Rękopis p.t. „*Nowiny Lubelskie*”. *Opinia*], w: „*Nowiny Lubelskie*” z marca 1569 roku. Źródło do dziejów sejmu unii lubelskiej, oprac. i wyd. P. Dymmel, H. Gmiterek, Lublin 2019, s. 99-102.

Program wykładów i skład uniwersytetu w półroczu zimowym roku akademickiego 1919/20, Wilno 1919.

Spis wykładów i wykaz instytucji uniwersyteckich. Półrocze letnie 1921/1922, Lublin 1922.

Spis wykładów i wykaz instytucji uniwersyteckich. Półrocze zimowe 1918/1919, Lublin 1919.

Spis wykładów i wykaz instytucji uniwersyteckich. Półrocze zimowe 1921/1922, Lublin 1921.

Spis wykładów i wykaz instytucji uniwersyteckich. Rok akademicki 1924/1925, Lublin 1925.

Spis wykładów i wykaz instytucji uniwersyteckich. Rok akademicki 1928/29, Lublin 1928.

⁴¹ Por. także: *Katolicki Uniwersytet Lubelski we wspomnieniach pierwszych studentów z lat 1918-1925*, gdzie na s. 50, 55-56, 76, 80, 91, 101, 151, 161 zawsze ciepło się o nim wyrażano.

Spis wykładów i wykaz instytucyj uniwersyteckich. Rok akademicki 1929/30, Lublin 1929.
Spis wykładów i wykaz instytucyj uniwersyteckich. Rok akademicki 1930/31, Lublin 1930.
Spis wykładów i wykaz instytucyj uniwersyteckich. Rok akademicki 1931/32, Lublin 1931.
Spis wykładów i wykaz instytucyj uniwersyteckich. Rok akademicki 1932/33, Lublin 1932.

Opracowania

- Bachulska Helena, *Bibliografia prac Stanisława Ptaszyckiego*, „Archeion”, 12 (1934) s. 59-76.
- Biblioteka Publiczna i Uniwersytecka obecnie Uniwersytecka Biblioteka Publiczna w Wilnie w latach 1919-1927*, Wilno 1928.
- Burba Patrycja, *Data pierwszej uroczystej inauguracji na KUL*, „Przegląd Uniwersytecki”, (2012) nr 1, s. 18-19.
- Chachaj Krzysztof, *Profesor Stanisław Ptaszycki – historyk, filolog, archiwista, prezes Towarzystwa Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie*, „Bibliotekarz Lubelski”, 67 (2014) s. 9-17.
- Fita Stanisław, *Profesorowie KUL – członkowie PAU i PAN*, w: *Nauka i wiara. 80 lat Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. A. Szostek, Lublin 1999, s. 187-194.
- Grała Hieronim, *Ptaszycki Stanisław Ludwik*, w: *Polski Petersburg*, 15 września 2018 r., <http://www.polskipetersburg.pl/hasla/ptaszycki-stanislaw-ludwik> (dostęp: 3.10.2019).
- Jakubowski Jan, *Stanisław Ptaszycki jako badacz Metryki Litewskiej*, „Archeion”, 12 (1934) s. 53-57.
- Karolewicz Grażyna, *Geneza Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski. Wybrane zagadnienia z dziejów Uczelni*, red. G. Karolewicz, M. Zahajkiewicz, Z. Zieliński, Lublin 1992, s. 47-70.
- Karolewicz Grażyna, *Mistrzowie we wspomnieniach swoich uczniów. Karta z dziejów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2001.
- Karolewicz Grażyna, *Nauczyciele akademicy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w okresie międzywojennym*, cz. 2, *Biogramy*, Lublin 1994.
- Karta żałobna*, „Biesiada Literacka”, (1906) nr 44 [2 listopada], s. 359.
- Katolicki Uniwersytet Lubelski we wspomnieniach pierwszych studentów z lat 1918-1925*, red. G. Karolewicz, Lublin 1978.
- Katolicki Uniwersytet Lubelski w latach 1925-1939 we wspomnieniach swoich pracowników i studentów*, wstęp i red. G. Karolewicz, Lublin 1989.
- Kętrzyński Stanisław, *Rola Stanisława Ptaszyckiego w Petersburgu*, „Archeion”, 12 (1934) s. 45-52.
- Konarski Stanisław, *Ptaszycki Stanisław Ludwik*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 29, red. E. Rostworowski i in., Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1986, s. 294-297.
- Kostankiewicz Agnieszka, *Prof. Stanisław Ludwik Ptaszycki (1853-1933)*, „Archiwista Polski”, (2014) nr 1, s. 69-80.
- Kostankiewicz Agnieszka, *Profesor Stanisław Ptaszycki (1853-1933) – pierwszy dyrektor Archiwum Państwowego w Lublinie*, „APLA. Biuletyn Archiwum Państwowego w Lublinie”, 10 (2013) nr 3, s. 18-19.
- Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2, *Dziesięciolecie 1919-29*, Wilno 1929.
- Kus Ewa, *Z dziejów Archiwum Państwowego w Lublinie 1918-1939*, w: *Archiwum Państwowe w Lublinie. Dzieje i zasób. Zbiór artykułów przygotowanych w związku z jubileuszem 80-lecia Archiwum*, red. E. Wierzbicka, L. Zabielski, Warszawa 2003, s. 38-72.

- Łopaciński Wincenty, *Rys życia Stanisława Ptaszyckiego*, „Archeion”, 12 (1934) s. 28-44.
- Łopaciński Wincenty, *Ś. P. Stanisław Ptaszycki*, Warszawa 1934 [nadbitka z: „Przegląd Historyczny”, 31 (1934-1935) z. 1].
- Pawłowska Anna Magdalena, *Działalność Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Lublinie w latach 1927-1939*, „Teki Komisji Historycznej Oddziału Lubelskiego Polskiej Akademii Nauk”, 12 (2015) s. 145-165.
- Ptaszycki Stanisław, *Encyklopedia historii i literatury polskiej. Notatki z wykładów*, Wydział Nauk Humanistycznych KUL [wydane jako skrypt dla studentów].
- Ptaszycki Stanisław., *Encyklopedia nauk pomocniczych historii i literatury polskiej*, cz. 1, wyd. 2 przejrzone i uzupełnione, Lublin 1922.
- Ptaszycki Stanisław, *Z moich wspomnień z nad Newy*, w: *Z murów św. Katarzyny. Księga pamiątkowa b. wychowanek i wychowanek gimnazjów przy kościele Świętej Katarzyny w Petersburgu*, t. 1, *Kościół św. Katarzyny a życie polskie. Szkoły żeńskie. Szkoły męskie*, Warszawa 1933, s. 51-65.
- Starnawski Jerzy, *Biblioteka Uniwersytecka KUL jako warsztat pracy naukowej historyka literatury polskiej*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski. Wybrane zagadnienia z dziejów Uczelni*, red. G. Karolewicz, M. Zahajkiewicz, Z. Zieliński, Lublin 1992, s. 226-238.
- Ś. P. Stanisław Ptaszycki, „Pamiętnik Lubelski”, 2 (1931-1934) s. 283-286.
- Ś. p. Zofja z Wyrzykowskich Ptaszycka, „Kraj”, 35 (1906) nr 36 [21(8) września], s. 13.
- Trojanowska Maria, *Stanisław Ptaszycki (12 IV 1853-20 XII 1933)*, w: *Problemy historii i archiwistyki*, red. T. Mencil, Lublin 1986, s. 259-270.
- Wąsowicz Henryk, *Ptaszycki Stanisław Ludwik*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 16, red. E. Gigilewicz, Lublin 2012, kol. 891-892.
- Wąsowicz Henryk, *Ptaszycki Stanisław Ludwik*, w: *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 2, red. E. Gigilewicz, Lublin 2018, s. 235-236.
- Wodzianowska Irena, *Deo et Patriae. Rektor Idzi Radziszewski (1918-1922) – uczony i dzieło*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski w latach 1918-2018*, t. 1, *1918-1944*, red. G. Bujak, Lublin-Warszawa 2019, s. 21-71.
- Wodzianowska Irena, *Ksiądz Idzi Radziszewski w służbie Bogu i Ojczyźnie*, „Summarium Societatis Scientiarum Catholicae Universitatis Lublinensis Ioannis Pauli II”, 47(67) (2018) s. 21-40.
- Wojtkowski Andrzej, *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918-1944*, w: *Księga jubileuszowa 50-lecia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. S. Kunowski, W. Müller, M. Rechowicz, Z. Sułowski, A. Wojtkowski, Lublin 1969, s. 21-104.
- Zaszczytna nominacja prof. St. Ptaszyckiego*, „Ziemia Lubelska”, 22 (1926) nr 231 [19 września 1926], s. 3.

Zbiory własne autora

Wiadomość e-mail od prof. I. Wodzianowskiej z dnia 1 kwietnia 2020 roku.

Wiadomość e-mail z Archiwum Uniwersyteckiego UJ z dnia 28 maja 2021 roku.

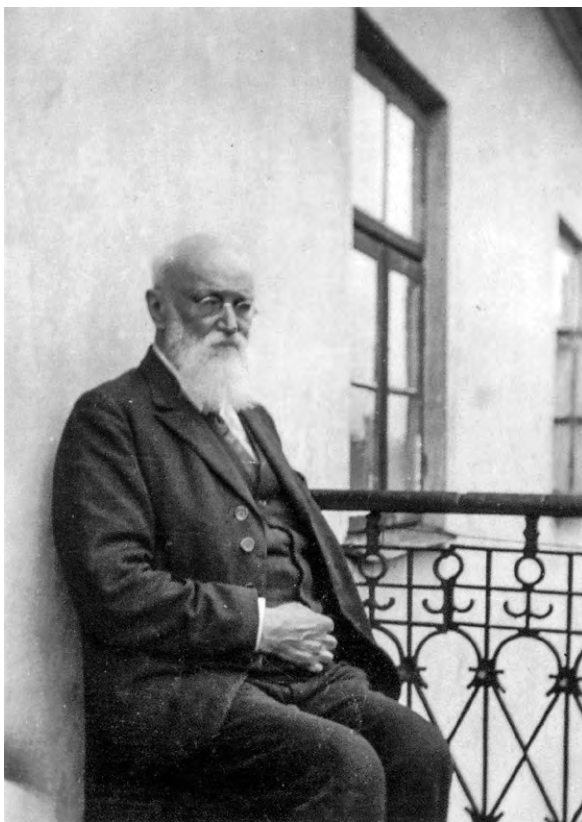
Il. 1. Stanisław Ptaszycki w 1890 roku. Źródło: Vilniaus universiteto biblioteka, F-47, Vilniaus viešojoji biblioteka. Ikonografija. 1852-1941, Prof. S. Ptašickis Vilniaus viešosios bibliotekos direktorius nuo 1919 m. rugpjūčio iki 1920 m. liepos. Fotografija, VVB8

Il. 2. Stanisław Ptaszycki ok. 1893 roku. Źródło: S. Ptaszycki, *Powieść u nas przed trzystu laty (notatka bibliograficzna)*, w: *Upominek. Książka zbiorowa na cześć Elizy Orzeszkowej (1866-1891)*, Kraków-Petersburg 1893, s. 488

II. 3. Na pożegnanie z Lublinem –
Stanisław Ptaszycki w 1926 roku.

Źródło: zbiory Biblioteki
Uniwersyteckiej KUL

II. 4. Stanisław Ptaszycki w 1933 roku.
Źródło: „Kurier Warszawski”, 113 (1933)
nr 359 [31 grudnia], dodatek, s. 2

Il. 5. Na pożegnanie z APL, 1926 rok (?) – stoją od lewej: Ludwik Błaszczak, Jan Ojer, Teofil Galdziński, siedzą od lewej: Witold Kremer, Leon Białkowski, Stanisław Ptaszycki, Jan Riabinin, Władysława Białonowska. Źródło: <https://lubelskiedossier.pl/p/ptaszycki-stanislaw/> (dostęp: 12.07.2022)